

Ryszard Kałużny
Akademia Wojsk Lądowych
we Wrocławiu

Aktywność pozalekcyjna i pozaszkolna uczniów gimnazjów – zagospodarowanie czasu wolnego

Autor w artykule podejmuje kwestie dotyczące przejawianej aktywności pozalekcyjnej i pozaszkolnej uczniów ze szkół gimnazjalnych zlokalizowanych w południowej części województwa dolnośląskiego. Badania prowadził w 2014 roku na próbie 97 uczniów, korzystając z metody sondażu diagnostycznego i techniki ankiety. Na podstawie analizy danych empirycznych wykazuje proporcjonalne liczby uczniów uczestniczących w bezpłatnych zajęciach pozalekcyjnych organizowanych w szkole oraz uczestniczących w płatnych zajęciach pozaszkolnych takich jak: nauka języka obcego, korepetycje, lekcje muzyki. Ponadto zwraca uwagę na powszechność zajęcia wolnoczasowego gimnazjalistów, jakim było surfowanie po Internecie. Wskazuje także na przyczyny oraz skutki aktywnego lub biernego zagospodarowania czasu wolnego przez gimnazjalistów.

Słowa kluczowe: pedagogika, aktywność, aktywność pozalekcyjna, aktywność pozaszkolna, czas wolny, zagospodarowanie czasu wolnego.

Wprowadzenie

Z treści zapisu w podstawie programowej wynika, że celem kształcenia ogólnego dla gimnazjum jest:

- przyswojenie przez uczniów określonego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyk;
- zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
- kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie (Dz.U. 2012, poz. 977).

Zmierzając do zrealizowania określonych celów, w trakcie procesu kształcenia ogólnego w gimnazjach wśród uczniów kształtują się również postawy wspomagające ich dalszy rozwój indywidualny i społeczny,

w tym: kulturę osobistą, przedsiębiorczość, kreatywność, ciekawość poznawczą, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, gotowość do uczestnictwa w kulturze, gotowość do podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. Kształtowaniu postaw uczniów oraz wszechstronnemu rozwojowi intelektualnemu i społecznemu służą między innymi odpowiednio dobrane i realizowane w toku nauki szkolnej przedmioty, zarówno te obowiązkowe, jak i uzupełniające. Ponadto uczniowie mogą korzystać, ujawniając swoją aktywność, z organizowanych zajęć pozalekcyjnych w formie kół zainteresowań – przedmiotowych i/lub pozapredmiotowych. Celem pierwszych jest uzupełnienie lub poszerzenie wiedzy z danego przedmiotu, celem tych drugich – rozbudzenie oraz rozwijanie zainteresowań i pasji uczniów. Jedne i drugie są zajęciami nieobowiązkowymi, a zatem cechuje je dobrowolny udział uczniów. W tej dobrowolności wyraża się przewaga zajęć szkolnych – pozalekcyjnych nad obowiązkowymi, bowiem uczniowie uczestniczą z własnej woli motywowani przede wszystkim potrzebami (bodźcami) wewnętrznymi. Tym bardziej jeśli zajęcia pozalekcyjne zorganizowane są i prowadzone przez nauczyciela, który swoją przyjazną postawą, charyzmą oraz kompetencjami rozbudza w uczestnikach pozytywne emocje, wyzwalając w nich ciekawość poznawczą, ukryte zainteresowania. Udział uczniów w tego typu zajęciach przyczynia się zarówno do poszerzenia wiedzy z przedmiotów obowiązkowych, jak również do samodzielnego i twórczego myślenia.

Oprócz udziału uczniów w obowiązkowych zajęciach lekcyjnych i aktywnej działalności w zorganizowanych grupach zajęć pozalekcyjnych, równie ważnym składnikiem rozwoju młodych osób jest zagospodarowanie czasu wolnego w różnych formach aktywności pozaszkolnej. Czas wolny od zarania dziejów towarzyszył człowiekowi, aczkolwiek jego pojęcie, sens i rozumienie zmieniało się na przestrzeni pokoleń. Istnieje jednak powszechne przekonanie, że czas wolny jest tą szczególną składową czasu ogólnego, która sprzyja zajęciom twórczym. Chociaż wyodrębnienie go spośród innych sfer życia jest dość trudne, bowiem we współczesnym świecie – świecie płynnej nowoczesności (Bauman, 2007, s. 223), wypoczynek nie tyle bywa kategorią budżetu czasu wolnego, co stylem zachowania. Zatem może znaleźć się w dowolnej kategorii tego budżetu, a każda forma aktywności może przekształcić się w wypoczynek (Pięta, 2008, s. 20-21).

Pomimo trudności z jednoznaczną kategoryzacją czasu wolnego, również współcześnie czas wolny jest jednym z ważniejszych zagadnień w życiu każdego człowieka i zajmuje wysoką pozycję w hierarchii cenionych wartości (zob. R. i Ł. Kałużny, 2014). Uważany jest za ważne kryterium określające jakość życia jednostki i społeczeństwa. Jest również miarą stopnia niezależności, którą społeczeństwo oferuje swoim obywatelom (Palacz, 2012, s. 233). Według Wicentego Okonia czas wolny to czas pozostający do dyspozycji jednostki po wykonaniu przez nią zadań obowiązkowych: pracy zawodowej, nauki obowiązkowej w szkole i w domu oraz niezbędnych zadań domowych. Ponadto czas wolny racjonalnie winien być przeznaczony na odpoczynek, rozwój zainteresowań i uzdolnień (2004, s. 68).

Czas wolny, a zatem czas do własnej dyspozycji, pełni w życiu człowieka różnorakie funkcje: wypoczynkową, rozrywkową, samorozwojową, uspołeczniającą (por. Truszkowska-Wojtkowiak, 2012, s. 117). W perspektywie rozwoju człowieka owe funkcje wzajemnie się przenikają i w zależności od przyjętego modelu zagospodarowania czasu wolnego wywierają większy lub mniejszy wpływ na jednostkę. Mając na względzie wszechstronny rozwój człowieka, tym bardziej w okresie dorastania wskazanym jest spędzać czas wolny

w sposób aktywny, przeznaczając go na poszukiwanie, odkrywanie nowych rzeczy i zjawisk, na podejmowanie nowych wyzwań, na przejawianie własnej inicjatywy i samodzielności, a nie spędzanie go w sposób bierny.

Prowadząc rozważania o aktywności uczniów gimnazjów, mam na uwadze działania podejmowane spontanicznie i ochotniczo, z własnego wyboru, z własnego upodobania i zainteresowania. Według psychologa Norberta Sillamy „aktywność”, w ujęciu ogólnym, oznacza nie tylko czynności jakiejś osoby, ale i jej skłonność do działania (2002, s. 14). W związku z powyższym, przejawem aktywności człowieka w czasie wolnym są działania podejmowane z własnej nieprzymuszonej woli, a nie działania pod presją czasu i/lub wydarzeń (Kałużny, 2005, s. 9-21). Zatem są to czynności ukierunkowane na samokształcenie, na rozwój osobowy, na rozwój fizyczny, kulturalny i społeczny. Dobrowolność podejmowanych działań wolno czasowych oznacza realizowanie konkretnych zobowiązań i to zarówno wówczas, gdy są pożądane i sprawiają bezpośrednią przyjemność, jak i wtedy, gdy w ostatecznym rozrachunku dają podejmującemu satysfakcję, ale w realizacji mogą być kłopotliwe i uciążliwe (Pięta, 2008, s. 20-22).

Cel badań

Podejmując badania, przyjąłem następujące założenie: do optymalnego rozwoju ucznia gimnazjum wskazana jest aktywność szkolna (czynny udział w zajęciach obowiązkowych – lekcyjnych i nieobowiązkowych – pozalekcyjnych), jak również aktywność pozaszkolna przejawiana w różnych formach.

Przyjęte założenie badawcze pozwoliło mi na sformułowanie celu badań, który sprowadzał się do zgromadzenia wiedzy o skali oraz formach aktywności pozalekcyjnej i pozaszkolnej uczniów szkół gimnazjalnych. By zrealizować cel badań, poszukiwałem odpowiedzi na następujące pytania: Jaki odsetek uczniów uczestniczył w zajęciach pozalekcyjnych i które z nich cieszyły się największym zainteresowaniem? W jakim stopniu uczniowie przejawiali aktywność pozaszkolną w sferze edukacyjnej oraz sportowo-rekreacyjnej? Jaką rolę w zagospodarowaniu czasu wolnego przez uczniów odgrywała telewizja i Internet? Z kim najczęściej uczniowie spędzali czas wolny i czy bywał on powodem do nudy?

Metoda i materiał

Prowadząc badania, korzystałem z metody sondażu diagnostycznego i techniki ankiety (Pilch i Bauman, 2001, s. 79-82). Natomiast narzędziem badawczym, które służyło do gromadzenia danych empirycznych, był kwestionariusz ankiety opracowany na użytek realizowanego projektu. Arkusz kwestionariusza, oprócz pytań służących zasadniczym celom diagnostycznym, zawierał także pytania o płeć, liczbę rodzeństwa, warunki społeczno-ekonomiczne rodziny.

Badania prowadzono w 2014 roku w dwóch gimnazjach zlokalizowanych w miastach gminnych, w południowej części województwa dolnośląskiego. Do badań wybrano w sposób celowy po dwie klasy uczniów

drugiego roku nauki z każdego gimnazjum. Zdiagnozowano w sumie 97 uczniów, w tym 53 dziewczyny i 44 chłopców¹. W artykule analizie poddano odpowiedzi uczniów na pytania wpisujące się w obszar sformułowanych problemów badawczych.

Interpretacja wyników badań

Preferowane formy aktywności pozalekcyjnej uczniów gimnazjów

Z danych empirycznych wynika, że 41 uczniów (ponad 42%) brało udział w organizowanych przez nauczycieli bezpłatnych zajęciach pozalekcyjnych. Większość z nich uczestniczyła w jednym z wybranych rodzajów zajęć. Godnym odnotowania jest jednak fakt, że w tej grupie są uczniowie, którzy w dość bogatej ofercie zajęć pozalekcyjnych (tabela 1) potrafili dostrzec te, które w ich ocenie były interesujące i uczestniczyli w więcej niż jednym z nich. I tak, dwoje uczniów deklaroowało, że uczestniczą w czterech różnych zajęciach, troje uczniów, że aktywnie uczestniczą w trzech dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych, 12 uczniów – w dwóch różnych zajęciach, zaś pozostali (24 uczniów) uczestniczyli w jednym rodzaju zajęć. Należy dodać, że nieco mniej niż połowa tych uczniów, którzy deklarowali udział w zajęciach pozalekcyjnych, czyniła to w sposób systematyczny, zaś pozostali uczniowie wybrane przez siebie zajęcia pozalekcyjne traktowali dość wybiórczo i uczestniczyli w nich nieregularnie.

Analizując deklaracje odnośnie do udziału w nieobowiązkowych zajęciach pozalekcyjnych, trudno nie zwrócić uwagi na fakt, że pomimo wielości i różnorodności proponowanych rodzajów zajęć pozalekcyjnych ponad połowa diagnozowanych uczniów nie przejawiała zainteresowania uczestnictwem w nich. Przyczyny takiego stanu są zapewne bardziej złożone, niż to wynika z dość prozaicznej argumentacji uczniów sprzecznej się do stwierdzeń: „są to zajęcia nieobowiązkowe; są one przedłużeniem nudnych i męczących zajęć lekcyjnych; zabierają czas wolny”. Opinie na temat zajęć pozalekcyjnych tych uczniów, którzy w nich nie uczestniczyli, mają wydźwięk negatywny, natomiast uczniowie, którzy brali udział regularnie w tego rodzaju zajęciach wyrażają się o nich pozytywnie, np. „udział w zajęciach pozalekcyjnych jest bezpłatny i daje mi szansę na przygotowanie się do egzaminu gimnazjalnego; mam możliwość wyboru, więc wybrałem te przedmioty i te sekcje, które lubię”.

¹ Badania zrealizowano z pomocą studentów (Bartosza Atydana i Mateusza Łazarowicza) z Wydziału Zamiejscowego Dolnośląskiej Szkoły Wyższej w Kłodzku, w ramach seminarium dyplomowego.

Tabela 1

Struktura zajęć pozalekcyjnych organizowanych w gimnazjach i proporcjonalny udział uczniów

Kategorie zajęć	Udział uczniów		Rodzaje zajęć
	liczba	%	
Edukacyjno-intelektualne	26	63,4	Koło polonistyczne
			Koło języka angielskiego
			Koło języka niemieckiego
			Koło matematyczne
			Koło chemiczne
			Koło biologiczne
			Koło informatyczne
Sportowo-rekreacyjne	9	22,0	Sekcja piłki nożnej
			Sekcja piłki siatkowej
			Sekcja piłki koszykowej
			Sekcja rowerowa
			Sekcja szachowa
			Sekcja pływakowa
Kulturalno-artystyczne	6	14,6	Koło taneczne
			Koło teatralne
			Koło muzyczne
			Koło fotograficzne

Na podstawie danych empirycznych można stwierdzić, że wśród kół przedmiotowych prowadzonych w gimnazjach największym zainteresowaniem uczniów cieszyły się zajęcia z matematyki i informatyki. Zainteresowanie matematyką było porównywalne zarówno wśród dziewczyn, jak i chłopców, natomiast zajęcia pozalekcyjne z informatyki zdominowane zostały przez chłopców. Wśród proponowanych zajęć sportowo-rekreacyjnych treningi sekcji piłki nożnej i sekcji pływackiej cieszyły się wśród uczniów większą popularnością niż inne. Natomiast w kategorii zajęć kulturalno-artystycznych większe zainteresowanie uczniów wzbudzały zajęcia prowadzone w ramach koła tanecznego i muzycznego niż teatralnego i fotograficznego. Wypada dodać, że gimnazja, w których prowadzono badania, posiadały wieloletnie harmonogramy zajęć pozalekcyjnych, co roku konsultowane (wg dyrektorów tych szkół) z przedstawicielami uczniów i radami pedagogicznymi oraz tak modyfikowane, by spełniały oczekiwania wszystkich zainteresowanych stron.

Preferowane formy aktywności pozaszkolnej uczniów gimnazjów

Aktywność edukacyjna

Spośród 97 gimnazjalistów objętych badaniami, 42 (43,3%) deklarowało, że uczestniczy systematycznie w płatnych zajęciach pozaszkolnych (tabela 2). Najliczniej biorą udział w kursach językowych (22 uczniów). Znaczącym zainteresowaniem uczniów cieszą się korepetycje przedmiotowe, które dla części z nich są dopełnieniem lekcji szkolnych, zaś dla innych źródłem rozszerzonej wiedzy i gwarancją bardzo dobrych ocen z poszczególnych przedmiotów. Wśród badanych uczniów są również tacy, którzy pobierają lekcje muzyki, czworo doskonali umiejętności gry na fortepianie, a dwoje uczniów – gry na skrzypcach². Na podstawie analizy porównawczej można stwierdzić, że w zajęciach pozalekcyjnych uczestniczyli gimnazjaliści z rodzin o różnicowanych warunkach społeczno-ekonomicznych, zaś w pozaszkolnych zajęciach edukacyjnych uczestniczyli uczniowie (tak wynika z deklaracji), którzy status społeczno-ekonomiczny swojej rodziny oszacowali jako dobry lub bardzo dobry.

Tabela 2

Proporcjonalny udział uczniów w edukacyjnych zajęciach pozaszkolnych

Kategorie zajęć	Udział uczniów		Rodzaje zajęć	Udział uczniów	
	liczba	%		liczba	%
Nauka języka obcego	22	52,4	Angielski	19	45,2
			Niemiecki	3	7,1
Korepetycje	14	33,3	Język polski	2	4,8
			Matematyka	4	9,5
			Fizyka	2	4,8
			Biologia	2	4,8
			Chemia	4	9,5
Lekcje muzyki	6	14,3	Fortepian	4	9,5
			Skrzypce	2	4,8
Razem	42	100	Razem	42	100

² W roku szkolnym 2014/2015 ponad połowa (52%) rodziców (wzrost o 6% w porównaniu do roku ubiegłego) zamierzała posyłać dzieci na dodatkowe płatne zajęcia edukacyjne lub ogólnorozwojowe. Najpopularniejszymi płatnymi zajęciami były lekcje języków obcych (Badora, 2014, s. 8-11).

Z danych empirycznych wynika, że znacząca większość uczniów (ponad 75%) na odrabianie zadań domowych przeznaczają średnio od 1 do 2 godz. dziennie (tabela 3). Z analizy odpowiedzi na inne pytania zamieszczone w kwestionariuszu ankiety można jednak wywnioskować, że tylko nieco ponad 18% uczniów zadania domowe odrabia systematycznie o stałej określonej porze dnia. Natomiast pozostali uczniowie, którzy deklarowali, że odrabiają zadania domowe, czynność tę podejmują o różnych porach dnia, częstokroć w przerwach między innymi zajęciami. Odrabianie zadań domowych systematycznie, według przyjętego harmonogramu, znacznie liczniej deklarowały dziewczyny niż chłopcy. Niepokojącym sygnałem jest natomiast fakt, że ponad 7% uczniów w ogóle nie odrabia zadań domowych. Jako usprawiedliwienie takiej sytuacji najczęściej wymieniali: „nie odrabiam, bo z niektórymi zadaniami i tak nie jestem w stanie samodzielnie się uporać; szkoda czasu, bo można odpisać od kolegi/koleżanki; nauczyciele i tak nie zawsze sprawdzają prace domowe, a zatem nie widzę potrzeby ich odrabiania”.

Tabela 3

Ilość czasu (dziennie) przeznaczonego przez gimnazjalistów na odrabianie zadań domowych

Ilość czasu	Deklaracje uczniów	
	liczba	%
Od 1 do 2 godz.	73	75,2
Od 2 do 3 godz.	12	12,4
Od 3 do 4 godz.	5	5,2
Nie odrabiam zadań w domu	7	7,2
Razem	97	100

Tabela 4

Liczba książek (w tym lektur) przeczytanych przez gimnazjalistów w minionym półroczu

Liczba przeczytanych książek	Deklaracje uczniów	
	liczba	%
1 książka	13	13,4
2 książki	11	11,3
3 książki i więcej	47	48,5
Nie przeczytałem żadnej książki	26	26,8
Razem	97	100

Prawie połowa badanych gimnazjalistów (48,5%), tak wynika z ich deklaracji, przeczytała w minionym półroczu przynajmniej po trzy książki (tabela 4). Jeśli taki wskaźnik czytelnictwa dotyczyłby każdego ucznia, to można by uznać, że nie jest źle. Ale wśród badanych gimnazjalistów prawie 27% przyznaje się do tego, że w ostatnim półroczu nie przeczytało ani jednej książki. Zatem aktywność czytelnicza badanych uczniów, w sensie ogólnym, nie napawa optymizmem. Jeśli w okresie nauki w gimnazjum uczniowie nie czytają nawet obowiązkowych lektur, to trudno mieć nadzieję, że w przyszłości zmienią się i zaczną czytać książki. W tym miejscu również wypada zwrócić uwagę na fakt, że w grupie gimnazjalistów, którzy przeczytali przynajmniej po trzy książki, w znacznej mierze przeważały dziewczyny.

Należy zgodzić się z Zofią Zasacką, że aktywność czytelnicza nastolatków zależy od środowiska rodzinnego. Potwierdzeniem owej tezy jest fakt, że wśród gimnazjalistów pochodzących z rodzin z wykształceniem wyższym rodziców aktywność czytelnicza była proporcjonalnie o 15% wyższa od tych wywodzących się z rodzin z wykształceniem średnim lub zasadniczym zawodowym. Natomiast najniższą aktywność czytelniczą ujawniali gimnazjaliści z rodzin rolniczych uczęszczających do szkół wiejskich, dzieci rodziców bezrobotnych oraz rodziców będących na rencie lub emeryturze (Zasacka, 2011, s. 155-159).

Aktywność sportowo-rekreacyjna

Tabela 5

Rodzaje dyscyplin sportowych uprawianych przez gimnazjalistów

Dyscypliny sportowe	Deklaracje uczniów	
	liczba	%
Piłka nożna	38	39,2
Piłka koszykowa	11	11,3
Piłka siatkowa	2	2,1
Piłka ręczna	2	2,1
Pływanie	7	7,2
Taniec	4	4,1
Jazda konna	4	4,1
Jazda na rowerze	4	2,1
Tenis	2	2,1
Szachy	2	2,1
Nie uprawiam sportu	21	21,6
Razem	97	100

Uczniowie z gimnazjów objętych badaniami dość licznie (ponad 78%) uprawiają rekreacyjnie, w czasie pozaszkolnym, różne dyscypliny sportu (tabela 5). Z analizy materiału badawczego wynika, że ci uczniowie, którzy deklaruje aktywność sportową, poświęcali na treningi w preferowanych przez siebie dyscyplinach średnio około 5 godz. w tygodniu. Największą popularnością wśród gimnazjalistów cieszyła się piłka nożna i piłka koszykowa. Mimo dość zróżnicowanych upodobań w zakresie uprawianych dyscyplin sportowych, wśród badanych jest spora grupa (prawie 22%) uczniów, którzy nie uprawiają czynnie żadnej z dyscyplin sportowych. Nad czynne uprawianie sportu przedkładają oglądanie i podziwianie widowisk sportowych, zdaje się, że bardziej cenią wygodę odbiorcy niż własny wysiłek.

Telewizja i Internet w strukturze czasu wolnego uczniów

Tabela 6.

Ilość czasu (dziennie) poświęcanego przez gimnazjalistów na oglądanie programów telewizyjnych

Ilość czasu	Deklaracje uczniów	
	liczba	%
Do 2 godz.	48	49,5
Od 2 do 3 godz.	22	22,7
Więcej niż 3 godz.	5	5,1
Nie oglądam telewizji	22	22,7
Razem	97	100

Telewizja i Internet są w dobie współczesnej mediami, które w dużym stopniu wypełniają czas wolny młodych ludzi (tabela 6 i 7). Z analizy zgromadzonego materiału badawczego wynika, że Internet wśród gimnazjalistów cieszy się większą popularnością niż telewizja. Programów telewizyjnych nie ogląda około 23% gimnazjalistów, natomiast 100% z nich spędza dużą ilość czasu przed komputerem, przeznaczając w znacznej proporcji ten czas na korzystanie z Internetu. Można się cieszyć z tego, że wszyscy uczniowie objęci diagnozą mają dostęp do Internetu, natomiast niepokojem napawa fakt, że prawie połowa z nich przed komputerem spędza ponad 3 godz. dziennie. Większa liczba godzin spędzonych przed komputerem nie idzie w parze z przemyślanym i racjonalnym ich wykorzystaniem. Uczniowie, którzy deklaruje, że przed komputerem spędzają ponad 4 godz. dziennie, nie potrafili w sposób jednoznaczny określić, jakie treści były obiektem ich zainteresowania. Najczęściej wskazywali na gry, na portale rozrywkowe czy filmy. Dziewczyny ponadto częściej przeglądały strony plotkarskie, chłopcy natomiast strony o tematyce sportowej. Zdaje się, że w ostatnich latach nastąpiło przewartościowanie w korzystaniu z mediów przez gimnazjalistów. W swej popularności Internet wysunął się na pierwsze miejsce przed telewizją. Natomiast zainteresowanie w zakresie treści pozostało niezmiennie (por. Czerkowski, 2008, s. 74).

Tabela 7

Ilość czasu (dziennie) spędzanego przez gimnazjalistów przed komputerem

Ilość czasu	Deklaracje uczniów	
	liczba	%
Od 1 do 2 godz.	29	29,9
Od 2 do 3 godz.	25	25,8
Od 3 do 4 godz.	18	18,5
Więcej niż 4 godz.	25	25,8
Razem	97	100

Czas wolny źródłem odpoczynku, samotności czy nudy?

Tabela 8

Z kim gimnazjaliści lubią spędzać czas wolny?

Towarzysze w czasie wolnym	Deklaracje uczniów	
	liczba	%
Przyjaciele (koleżanki, koledzy)	63	64,9
Rodzeństwo	11	11,3
Rodzice	3	3,1
Ulubiony zwierzak	5	5,2
Samotność	15	15,5
Razem	97	100

Z analizy danych empirycznych wynika, że gimnazjaliści najczęściej i najchętniej spędzają czas wolny w gronie przyjaciół (koleżanek, kolegów). Jest to znamieny sposób spędzania czasu wolnego młodych ludzi niezależnie od miejsca i środowiska ich zamieszkania (por. Czerkawski, 2008, s. 74-75; Frindt-Bajson, 2010, s. 77). Natomiast niewielu, bo zaledwie nieco ponad 3% lubi spędzać czas wolny z rodzicami (tabela 8). Jest również dość liczna grupa młodych ludzi (ponad 20%), dla których towarzystwo ulubionego zwierzaka lub samotność są wyborem na spędzanie czasu wolnego. Trudno w sposób jednoznaczny (na podstawie analizy zgromadzonych danych empirycznych) określić, czy spędzanie czasu wolnego (ze zwierzakiem lub w samotności) przez młodych ludzi było ich świadomym wyborem, jako forma wyciszenia się i odreagowania, czy samotność w tym przypadku wiązała się jednocześnie z osamotnieniem. W moim przekonaniu granica między wyborem spędzania czasu w samotności a osamotnieniem w odniesieniu do tych młodych osób jest

bardzo płynna. Potwierdzeniem owej tezy jest wysoka współzależność między sposobami spędzania czasu wolnego (w samotności, ze swoim zwierzęciem) a częstym nudzeniem się w owym czasie.

Tabela 9

Odczucia gimnazjalistów odnośnie do zagospodarowania czasu wolnego

Subiektywne odczucia	Deklaracje uczniów	
	liczba	%
Nigdy się nie nudzę	19	19,6
Czasami się nudzę	64	66,0
Często się nudzę	14	14,4
Razem	97	100

Czy gimnazjaliści potrafią w sposób zadawalający zarządzać czasem wolnym? Na tak postawione pytanie można, uwzględniając dane empiryczne, odpowiedzieć, że około 20% z nich nie ma żadnych problemów z jego zagospodarowaniem, potrafią umiejętnie zarządzać czasem wolnym (tabela 9). Zaś 66% potrafi zarządzać czasem wolnym z drobnymi zakłóceniami, jest to zjawisko charakterystyczne dla wielu ludzi, nie tylko w wieku gimnazjalnym. Natomiast niepokojący jest fakt, że około 15% młodych ludzi nie ma pomysłu na spędzanie czasu wolnego, nie bardzo wiedzą, co z nim zrobić. Można uznać, że dla tej grupy uczniów czas wolny nie stanowi cennej wartości, a raczej jest pustką, której nie potrafią samodzielnie sensownie wypełnić.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę wyniki badań, należy przyznać, że uczniowie w gimnazjach objętych diagnozą mieli do wyboru szeroki zestaw zajęć pozalekcyjnych. Jednak z tej oferty w bardziej lub mniej efektywny sposób korzystało zaledwie nieco ponad 42% uczniów. Można w tej sytuacji zadać pytanie, dlaczego tak się dzieje, że pomimo szerokiej oferty dodatkowych zajęć pozalekcyjnych proporcjonalna liczba uczniów systematycznie na nie uczęszczających jest dość mała. Znamienny jest także fakt, że z tych zajęć częściej i chętniej korzystają uczniowie, którzy osiągają dobre i bardzo dobre wyniki w nauce niż ci, którzy miewają problemy z przyswojeniem treści określonych przedmiotów. Prawdopodobne wydaje się, że owe zajęcia pod względem formalnym są zorganizowane i prowadzone przez nauczycieli zgodnie z przyjętym harmonogramem, ale dokonując ich oceny w kontekście efektywności, dochodzę do przekonania, że w ich realizacji zabrakło woli zrozumienia i potrzeby współpracy: nauczycieli, uczniów i ich rodziców. Woli „ducha” pedagogicznego, który by uzmysłowił rangę tego typu zajęć, a także wzbudził chęć aktywnego udziału uczniów. Bowiem to, czy uczniowie chętniej i liczniej uczęszczają na zajęcia z danego przedmiotu, w dużym stopniu zależy od nauczyciela, jego kompetencji i cech osobowych.

Nieco inną kwestią niż rekreacyjne zajęcia pozalekcyjne jest udział uczniów w edukacyjnych zajęciach pozaszkolnych. Odsetek uczniów uczęszczających na tego typu zajęcia jest porównywalny do zajęć pozalekcyjnych, a nawet wyższy (ponad 43%). Również i w tym przypadku rodzi się pytanie, dlaczego na bezpłatne zajęcia pozalekcyjne przychodzi mniej uczniów (w tym część uczęszcza niesystematycznie) niż na zajęcia pozaszkolne (odpłatne) uczęszczane regularnie. Zdaje się, że z odpłatnością tych zajęć wiąże się wyższa motywacja – i to zarówno rodziców, jak i uczniów – do aktywnego udziału w nich. Ponadto za odpłatnością kryją się: komfort, indywidualne podejście do ucznia, uwzględnianie jego podmiotowości, sprzyjające warunki do dialogu, empatia i życzliwość nauczyciela, a zatem czynniki, których trudno doszukiwać się w zbiorczych zajęciach pozalekcyjnych.

Gimnazja, których uczniowie zostali objęci diagnozą, znajdowały się w miastach, w których zlokalizowane były ośrodki sportowo-rekreacyjne, miejskie ośrodki kultury, biblioteki oraz świetlice środowiskowe. Zatem uczniowie mieli możliwość korzystania (bez potrzeby wyjazdu do innych miast) z oferty zajęć i usług świadczonych przez wymienione placówki. Czy korzystali? Otóż korzystali i to dość często ze zbiorów bezpłatnych bibliotek miejskich (uczniowie, którzy czytali książki). Natomiast z szerokiej oferty innych placówek korzystali w ograniczonym zakresie ze względu na odpłatność. Faktem jest, że władze jednego z miast wprowadziły Kartę Dużej Rodziny³, jednak preferencje z niej wynikające nie przyczyniły się w stopniu istotnym do ujawnienia różnic między grupami badanych uczniów, w korzystaniu z tych placówek. Na podstawie tych danych można dojść do wniosku, że wszelkie formy odpłatności są dodatkowym obciążeniem dla budżetu rodzin i w jakimś zakresie utrudniają dzieciom korzystanie z tego typu placówek. Zdaje się jednak, że oprócz bariery finansowej, nie mniej ważną, a może ważniejszą przeszkodą do pokonania jest brak odczuwania, przez tych młodych ludzi, potrzeby bycia aktywnym, potrzeby działania, podejmowania wyzwań, brak wewnętrznej motywacji, jak również wsparcia pobudzającego ze strony rodziców. Ujawniają się także niedostateczne umiejętności zagospodarowania czasu wolnego, a te nabywa się (w dużym stopniu) w domu rodzinnym. Sposoby funkcjonowania rodziców, dziadków, starszego rodzeństwa w toku dnia codziennego, wspólne spędzanie dni wolnych od pracy, celebrowanie świąt państwowych czy rodzinnych, wyjazdy urlopowe są najlepszymi wzorcami – doświadczeniem dla młodych ludzi w gospodarowaniu czasem wolnym.

Dokonując porównań danych empirycznych i analiz wypowiedzi uczniów, niepokojący jest fakt, że około 20% gimnazjalistów nie uprawia amatorsko żadnej dyscypliny sportu, spędza czas wolny ze swoim zwierzęciem lub w samotności, przesiaduje ponad 4 godz. dziennie przed komputerem, a w czasie wolnym przeważnie się nudzi. Nawet jeśli nie każdego z tych gimnazjalistów można identyfikować z wymienianymi (czterema) przypadkami, to i tak proporcjonalnie jest to liczna grupa młodych ludzi zdana sama na siebie i niepotrafiąca odnaleźć się w otaczającej rzeczywistości. Nikt nie nauczył ich (ani dom rodzinny, ani szkoła) jak funkcjonować, jak organizować sobie czas wolny w zgodzie z normami społecznymi i z pożytkiem dla własnego rozwoju. Ich przygniata, jak trafnie określa takie zjawisko Zygmunt Bauman (1997), „ciężar obfitego,

³ Karta Dużej Rodziny uprawniała do 50% zniżki dla członków rodziny na wstęp do ośrodków kultury i sportu mieszczących się na terenie gminy.

a nadmiernego i do niczego niezdołnego czasu, którego nie mają czym «zapełnić», mogą oni tylko zabijać czas i sami są przezeń z wolna i niepostrzeżenie zabijani”.

Zatem czy czas, umownie określanym jako wolny, w pełnym tego słowa znaczeniu pozostaje wolny, a sposób jego zagospodarowania przez młodych ludzi jest tylko ich prywatną sprawą? Zdaje się, że retoryczne pytanie postawione przez Józefa Kargula kilkanaście lat temu pozostaje ciągle aktualne (2004, s. 255-264). Z pedagogicznego i społecznego punktu widzenia traktowanie czasu wolnego jako prywatnej sprawy młodzieży jest jak najbardziej błędne. Bowiem zwalnia i usprawiedliwia instytucje edukacyjne (tudzież rodziny) odpowiedzialne za wychowanie młodego pokolenia, a w konsekwencji (częstokroć) spycha tych młodych ludzi na margines społeczny.

Bibliografia

- Badora B. (2014). *Wydatki rodziców na edukację dzieci w roku szkolnym 2014/2015. Komunikat z badań CBOS*, nr 147.
- Bauman Z. (1997). Globalizacja, czyli komu globalizacja, a komu lokalizacja. *Studia Socjologiczne*, 3.
- Bauman Z. (2007). *Szanse etyki w zglobalizowanym świecie*. Przeł. J. Konieczny. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Czerkawski A. (2008). Czas wolny gimnazjalistów a zachowania ryzykowne. W: A. Czerkawski i A. Nowak (red.), *Wybrane zagadnienia patologii społecznej – implikacje empiryczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Frindt-Bajson A. (2010). Zaangażowania kulturalne młodzieży w środowiskach wielkomiejskiej biedy – wstępna relacja z badań. W: A. Przeclawska, A. Wiłkomirska (red.), *Między nieuchronnością a możliwością – wychowanie w warunkach zmiany*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kałużny R. (2005). *Kształcenie przez aktywne uczestnictwo*. Wrocław: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych.
- Kałużny R., Kałużny Ł. (2014). Wartości uznawane przez studentów studiów niestacjonarnych. *Edukacja Dorosłych*, 2, 175-189.
- Kargul J. (2004). Czy sposób spędzania czasu przez młodzież jest tylko jej prywatną sprawą. W: Materiały konferencyjne: *Teraźniejszość jako źródło wyzwań edukacyjnych*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Okoń W. (2004). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Palacz J. (2012). Nowe formy wykorzystania czasu wolnego przez współczesną młodzież. W: D. Bis i in. (red.), *Wychowanie wobec współczesnych przemian społeczno-kulturowych*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Pięta J. (2008). *Pedagogika czasu wolnego*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej.
- Piłch T., Bauman T. (2001). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U 2012, poz. 977).

Sillamy N. (2002). *Słownik psychologii*. Przeł. K. Jarosz. Katowice: Wydawnictwo Książnica.

Truszkowska-Wojtkowiak M. (2012). *Fenomen czasu wolnego*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia Universalis.

Zasacka Z. (2011). Czytanie dla przyjemności – podobieństwa i dystanse wśród nastolatków. W: D. Mroczkowska (red.), *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.

Summary

Extracurricular and extra-school activity of middle school students – the use of leisure time

In this article author undertakes issues related to manifestation of extracurricular and extra-school activities of students of gymnasiums (middle school) located in the southern part of Lower Silesia region. The research was carried out in 2014, on a sample of 97 students, using a method of diagnostic survey. Based on the analysis of empirical data, author shows proportional number of students participating in free, extracurricular activities at school and students participating in paid, extra-school activities such as private tutoring, foreign language or music lessons. In addition, he draws attention to the prevalence of one of leisure time activities, which was surfing the Internet. He also indicates the causes and effects of active or passive use of leisure time by students.

Keywords: Pedagogy, activity, extracurricular activity, extra-school activity, leisure, use of leisure time.